

пресвітеріани тощо. З'явилося ряд неопротестантських течій, зокрема різних харизматичних церков. Постійно зміцнюється матер. база реліг. діяльності протестантських згромаджень. Ведуть активну релігійно-просвітницьку, морально-виховну, місіонерську та благодійницьку роботу, поділяють принципи екуменізму, участі у сусп. житті.

Літ.: Єленський В. Є. Сучасний протестантизм: динаміка, процеси, тенденції. К., 1989; Любаченко В. Протестантизм у державно-церковних відносинах // Людина і світ. 2002. № 3.

В. Войналович

ПРОСТІР ПОЛІТИЧНИЙ — середовище функціонування політ. системи сусп-ва. Також виокремлюють зовн. інтрасоцієнтальне середовище, до якого входять ін. підсистеми сусп-ва — екон., соціальна, культ., та екстрасоціальне середовище (ін. сусп-ва, міжнар. ін-ти та відносини). Окрім функціонального, існують ін. виміри П. п. — напр., інформ. або тер. П. п. Останній розглядається як П. п. країни, тобто тер. д-ви як формальне середовище функціонування ін-тів держ. влади, конституційно-правовий та адм.-управлінський простір. Держ. територія — це не лише просторові межі функціонування сусп-ва, а своєрідний політ., екон., культ. простір, межі здійснення влади усередині країни, поза якими д-ва постає як іноземна зовн. сила, через що П. п. не буде повністю співпадати зі своїм географічним аналогом. Таким чином, сутнісною характеристикою П. п. є його межі (кордони). Крім того, П. п. є лише та територія, що розглядається як мета політ. процесів. Так, за Р. Ароном, простір стає політичним лише у випадку, коли перетворюється на ставку у боротьбі між людськими спільнотами. Саме тому П. п. є основною категорією *геополітики*. Категорія П. п. зазвичай розглядається у співвідношенні із категорією політ. часу та хронополітикою. Це дозволяє зробити висновок, що контроль над простором може здійснюватися у спосіб контролю над часом, тобто домінування тієї чи ін. політ. сили в країні, регіоні або у глобальному масштабі може забезпечуватися шляхом встановлення її контролю за минулим (інтерпретація історії), сучасним (висвітлення подій в інформаційному просторі) та контролю за майбутнім (планування історії або розробка стратегії).

М. Шульга, О. Половко

ПРОТЕКТОРАТ (від лат. protector — покровитель) — форма міжнар. залежності, за якої одна д-ва (протектор) на підставі *міжнародного договору* або одностороннім актом перебирає на себе функції зовн. зносин і захисту тер. ін. д-ви та зазвичай через свого представника (резидента, радника), контролює внутр. життя останньої, хоча формально така д-ва зберігає свій уряд, адміністрацію та інституції; укладання договору про П. відбувається під тиском сильнішої д-ви. Так, Великобританія в 1914 шляхом односторонньої декларації встановила П. над Єгиптом; нацист. Німеччина створила П. Чехії та Моравії 1939—45, надавши йому ілюзорну *автономію*. В історії міжнар. відносин П. особливого поширення набув наприкін. 19 — на поч. 20 ст., його використовували європ. д-ви для розширення сфери колоніального панування: до початку 1-ї світової війни Великобританія встановила П. над тер. понад 20-ти країн Азії та Африки; Франція здійснювала П. над Тунісом і Марокко. Після 2-ї світової війни більшість д-в, що знаходилися під П., здобули незалежність; дотепер зберігся протекторат Франції над Князівством Монако (з 1861), Італії над Республікою Сан-Маріно (з 1862), Швейцарії над Князівством Ліхтенштейн (з 1923). П. як форма нерівноправних міжнар. відносин, суперечить нормам і принципам міжнар. права.

В. Гончар

ПРОМЕТЕЇЗМ — політ. рух міжвоєнного періоду, метою якого було здобуття незалежності народами, що опинилися у складі *СРСР*. У прометейському русі, рушійною силою якого були політики і громад. діячі, наближені до Ю. Пілсудського, брали участь представники політ. еміграції, передовсім з України, Грузії, а також з Кубані, Азербейджану, Туркменії та Вірменії. Гол. центрами прометейського руху були Варшава та Париж, а також Стамбул, Берлін, Харбін та ін. Діячі різних нац. центрів об'єдналися 1926 у створений в Парижі орг-ції «Прометей», що видавала однойменний франкомовний журн. «Prométhée» (1926—38), «La Revue de Prométhée» (1938—40). Прометейці намагалися також впливати на гром. думку в Європі публічними лекціями, виступами та публікаціями у пресі, а також політ. заявами (меморандуми на адресу *Ліги Націй*). Найбільш відомими діячами руху в Парижі були: О. Шульгин, І. Карашевич-Токаржевський, М. Ковальський, Н. Чхеїдзе, М. Чокай. Прометейський рух мав суттєву підтримку з польс. боку, передовсім з середовища, близько пов'язаного з Ю. Пілсудським (діячі Польс. соціаліст. партії, члени Польс. військ. орг-ції), зокрема А. Скварчинський (з 1922 — гол. редактор «Дроги») і Т. Голувко (соратник Ю. Пілсудського, керівник Сх. відділу МЗС 1927—30). Частина цього середовища походила з України, як С. Стемповський, С. Седлецький, Т. Шетцель чи Р. Кноль. Вони намагалися всіляко сприяти укр. прагненням до незалежності, незважаючи на несприятливу внутр. та зовн. політ. кон'юнктуру. Адже на поч. 1920-х рр. владу в Другій Речі Посполитій перебрали націонал-демократи, прихильники близької співпраці з Росією, якою б вона не була, а Ризький договір 1921 позбавляв Польщу формальної можливості підтримувати прагнення до незалежності народів, що перебували у складі *СРСР*. Польс. впливи охоплювали, крім укр. еміграц. уряду, також груз. еміграц. уряд (Н. Рамішвілі та Н. Жорданія), Нац. центр Азербайджану (Р. Заде), рух крим. татар (Д. Сейдамет) та туркменів (М. Чокаєв). Першою польс. орг-цією, метою якої була підтримка незалежницьких прагнень, був Союз зближення відроджених націй, створений 1921 у Варшаві (ініціатором був В. Вакар, першим головою — проф. Л. Кшивіцький). До складу Союзу входили представники еміграції, а також польс. громад. й політ. діячі, зокрема: С. Седлецький, С. Стемповський, Й. Волошиновський, Т. Голувко. Щотижневе видання «Пшимеже» («Союз»), яке намагалося показати імперське обличчя більшов. Росії і таким чином притягнути підкорені нації до співпраці з Польщею, припинило своє існування 1921. Отже, Союз мав чітко визначену геополіт. концепцію, спертую на переконанні, що «свободу не спинити», проте без означеної назви. Використання поняття «П.» як назви руху запропонував у 1925 Т. Шетцель (тоді — військ. аташе в Анкарі, а у 1926—29 шеф другого відділу Генштабу). Осередком ідейної й організаційної сформованого прометейського руху став Сх. ін-т (1926—39), очолюваний сенатором С. Седлецьким, один з перших центрів советологічних студій, який провадив наук. та дидактичну діяльність (Орієнталістичне коло молодих). Сх. ін-т видавав також журн. «Схід-Орієнт», редактором якого на самому початку був Є. Гедройць, згодом — В. Бончковський. У 1928 як філія париз. орг-ції у Варшаві виник клуб «Прометей», першим головою якого був проф. Р. Смаль-Стоцький, директор Укр. наук. ін-ту у Варшаві. У діяльності клубу брали участь, зокрема: В. Сальський (керівник укр. відділу клубу) а також П. Шандрук, Л. Чикаленко, Б. Білатті. Польс. гр-ни могли стати лише

почесними членами клубу. Прометейський рух підтримували на зламі 1920–30-х впливові політ. діячі: В. Слабек, А. Пристор, Я. Енджеевич, Б. Перацький, А. Коц, М. Зиндрам-Косцялковський, С. Стажинський. Проте найбільш відомою і заслугою для прометейського руху постаттю був Т. Голувко. Після його загибелі 1931 (внаслідок акції членів ОУН), його роль перебрав на себе полк. Т. Шетцель. Проте з середини 1930-х рух поволи занепадав. До цього спричинилися не тільки підписаний з РСР у 1932 офіц. договір про ненапад, смерть Ю. Пілсудського у 1935, а й поступові зміни у польс. політ. житті, а також несприятлива зовнішньополіт. кон'юнктура та екон. криза.

Літ.: Sergiusz Mikulicz. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1971; Симонова Т. М., «Прометеизм» во внешней политике Польши 1919–1924 // Новая и новейшая история, 2002, № 4; Marek Kornat. Ruch prometejski — ważne doświadczenie polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej // Nowa Europa Wschodnia, nr 2/2008; Jan Jacek Bruski. Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy sowieckiej 1921–1926. Kraków, 2010. О. Гнатюк

ПСИХІКА ПОЛІТИЧНА — явище суспільно-політ. життя. Існує у формі відображення та вираження політ. дійсності на соціальному, суспільному та політ. рівнях як цілісне явище та властивість політикуму. Як цілісне явище П. п. має прояви, які не є тотожними до суми проявів на нижчих рівнях. П. п. як система є складовою ін. системи, напр., соціетальної психіки. Існують дві точки зору дослідників щодо П. п. Одні вважають, що не може існувати окремої, т. зв., галузевої психіки. Ін. вважають, що специфічність явищ соціуму зумовлює існування особливих проявів психіки, як більш часткових, до яких належить і П. п. За умов широкого розголосу та підтримки пост. інтересу будь-яка соціальна проблема набуває ознак політ. проблеми, тому П. п. є підсистемою соціетальної психіки. Має активний характер, що пов'язано з пошуком та добором способів дії, які адекватно відповідають умовам політ. середовища. П. п. має випереджальний характер, чим забезпечує функцію передбачення, сигналізації та регуляції політ. активності. Кожен прояв П. п. є результатом взаємодії (точніше дії) об'єктивних чинників через суб'єктивні фактори (тобто через специфічність менталітету, традицій, соціального інтелекту, масової свідомості, політ. мислення і т. ін. певного політикуму), що накладає відбиток своєрідності на політ. життя соціуму. Існує на індивід., груповому та масовому рівнях, як свідоме і несвідоме. До неусвідомлюваних проявів П. п. належать неусвідомлювані збудники поведінки, явища неусвідомлюваної установки, політ. стереотипи, настрої, соборна розумова творчість, колект. рефлексологія та ін. Усвідомленою складовою П. п. є: 1) знання про навколишній політикум (політ. устрій, типи влади, діючих суб'єктів політики, президента, прем'єр-міністра, політ. партії та рухи, політ. еліти та ін.); 2) виокремлення суб'єктом політики (індивід. чи групового) себе як політ. актора; 3) цілеспрямованість політ. діяльності та поведінки, орг-ція та управління політ. активністю, передбачення та досягнення запланованих результатів; 4) політ. відносини між акторами політикуму, ставлення суб'єктів політики до навколишньої дійсності у сфері суспільно-політ. життя.

До проявів П. п. належать такі явища, як політ. свідомість, ціннісні орієнтації (напр. ідеологія), політ. воля (напр. політ. доцільність), потреби політичні, політ. мислення, політ. менталітет, соціальний інтелект, соціальні та колект. уявлення і т. ін. У залежності від політ. устрою, політ. системи, типу влади, специфіки формування відповідних ін-тів та інституцій політ. життя, П. п. зумовлює відносини людини і політикуму. Ці взаємини суб'єкта

політики і політикуму формують політ. потреби як «об'єктивно-суб'єктивне» явище. Політ. потреби містять об'єктивні відносини, які спонукають до політ. активності (напр. політ. поведінки, політ. участі) та викликають у суб'єкта політики певні внутр. стани. Потреби політичні переживаються як відчуття нестачі чогось, що викликає психічне напруження, або дискомфорт, які спонукають до активності та задоволення потреб, що стали нагальними. У процесі пост. активності П. п. вдосконалюється та розвивається. Проте у залежності від рівня розвитку політичної культури, динаміки політичних процесів та якості політ. ін-тів сусп-ва трансформація П. п. має специфічні прояви.

Літ.: Бехтерев В. М. Коллективная рефлексология. М., 1994; Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология. М., 1994. Т. Траверсе

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПОЛІТИЧНА — система психол. методик, спрямованих на виявлення особистісних рис, поведінкових особливостей, політ. інтересів та ін. психол. інформації стосовно політ. лідерів та ін. учасників політичної діяльності. В арсеналі П. п. психол. тести, масові опитування, методи експертної оцінки, психолінгвіст. аналіз, фокусовані інтерв'ю, метод фокус-груп. П. п. широко використовується під час передвиборних кампаній для складання, напр., т. зв. паспорта виборчого округу на основі аналізу статист. даних, що характеризують жителів конкр. регіону, опису осн. психол. і соціальних типів виборців, що визначають як глибинні й стійкі настановлення виборців, так і ситуативні зміни в їхніх настроях і поглядах. Динаміку масових політ. орієнтацій досліджують і в більших масштабах. Так, метою проекту, здійснюваного під керівництвом Р. Інглхarta і П. Абрамсона, є аналіз динаміки політ. цінностей у 49 країнах світу з різними типами політ. систем. Для цього застосовують комп'ютерні засоби обробки великих масивів даних. Один з напрямів П. п. — вивчення особистості політ. лідера за допомогою різних методів, насамперед спостереження за реальною поведінкою політиків та аналізу різних текстів, що їм належать, особливо спонтанних (не написаних заздалегідь): виступів у пряму ефірі, інтерв'ю тощо. Зокрема, *контент-аналіз* текстів дає змогу досліджувати такі компоненти *мислення політичне*, як переконання, поняттєву складність, методи досягнення цілей і деякі ін. особливості. Дослідження особистості політиків та ін. істор. постатей пов'язане із психобіографічним методом. Методи вивчення особистості політика, зокрема психобіографії, досить популярні в сучас. психології політичній. Насамперед досліджується структура особистості політ. лідера, що впливає на його політ. поведінку. Структуру становлять такі характеристики, як Я-концепція, сфера мотивів і потреб, система політ. переконань, стиль прийняття політ. рішень, міжособистісних стосунків, стійкість до стресу тощо. Наприкін. 1980-х у Росії група дослідників на чолі з К. В. Єгоровою розробила методику дослідження особистості політика, що стало помітним кроком у цілісному багатомірному розумінні психол. механізмів політ. поведінки лідерів іноземних д-в, їхніх мотивів і настанов, соціально-психол. рис особистості. У П. п. для безпосереднього дослідження політиків широко використовують психол. тести, а в разі неможливості прямого тестування — численні методи дистанц. аналізу, метод експертних оцінок, що дає змогу оцінити окремі риси особистості, скласти прогноз її поведінки. Психологи вивчають не тільки тексти виступів політиків, а й відеозаписи, мемуари про них, їхні власні мемуари і статті, результати об'єктивних досліджень біографів, суб'єктивні оцінки зв'язків та ін. джерела